

УДК 17.022.1.614.27

О.М.ГРИЦЕНКО, д-р фармац. наук, проф., О.М.ТЕРНОВА, провізор,
А.А.БАБСЬКИЙ, канд. фармац. наук, доц.,
М.С.ПОНОМАРЕНКО, д-р фармац. наук, проф.

Національна медична академія післядипломної освіти імені П.Л.Шупика

КОНЦЕПЦІЯ БІОЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ, ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА БЕЗПЕРЕВНОГО НАВЧАННЯ ПРОВІЗОРІВ ТА ФАРМАЦЕВТІВ З ПИТАНЬ ЕТИКИ І ДЕОНТОЛОГІЇ

Ключові слова: етика, деонтологія, етичний кодекс, біоетика, нооетика, професійне навчання, соціологія, фармацевтична практика

Етика як система моральних норм і цінностей, що є характерною для певної культурної або релігійної спільноти, соціальної або професійної групи людей [30], – це фундамент самого життя людей на планеті Земля. Розвиток науки, техніки і культури започатковує нові проблеми у конкретних галузях прикладної етики, зокрема у фармацевтичній діяльності [8]. Недарма Концепція розвитку фармацевтичного сектора галузі охорони здоров'я України серед основних напрямів її реалізації передбачає прийняття Етичного кодексу фармацевтичного працівника, а також удосконалення системи підготовки фахівців [17]. Дійсно, світ швидко змінюється, а глобальні проблеми людства породжують складні соціальні проблеми, зумовлені новим становищем людини у цьому світі. В цих умовах особлива увага приділяється системі безперервної освіти як головному чиннику вирішення глобальних проблем. Адже система освіти як соціальний інститут поширює панівну в суспільстві ідеологію, відображає суспільні відносини, виконує багато інших соціально важливих функцій, зокрема функцію професійної соціалізації [27].

Метою роботи є узагальнення основних положень та підходів щодо впровадження принципів біоетики у професійне навчання провізорів та фармацевтів, висвітлених у публікаціях науковців та освітян, а також викладення своєї системи поглядів щодо напрямів їх реалізації.

У дослідженнях використано методологію системного підходу та соціологічного опитування [14, 19].

Стан проблеми. Причини виникнення біоетики, основні напрями її розвитку та безпосереднє відношення до професії провізора та фармацевта, а також до фармацевтичної освіти висвітлювались у багатьох вітчизняних публікаціях [3, 7, 8, 10, 11, 13, 22, 23, 29, 33].

Природа, як навчав Арістотель, дала людині в руки могутню зброю – інтелектуальну, моральну силу, але використати цю зброю можна по-різному, бо людина без моральних норм є створіння нечестиве та дике [4]. Саме тому особливу увагу було звернено на питання формування принципів нооетики як філософського світогляду, який намагається створити наукову основу для усунення суперечностей, що виникають у суспільстві, науці, довкіллі [12]. При цьому людська духовно-культурна моральність має узгоджуватися з цілісним характером біосфери Землі, з цілісною життєдіяльністю екосистеми, де етика стає екологічною за свою суттю – етикою життя або біоетикою [2].

Для успішної творчої діяльності дуже важливими є стосунки між лікарями та фармацевтами (проводорами і помічниками провізора). У давнину лікар сам огля-

дав хворого, сам думав над тим, чим можна було би полікувати даного конкретного пацієнта, сам виготовляв потрібні ліки, робив приписи і сам же аналізував наслідки лікування. Пізніше (з ростом чисельності населення і хворих відповідно) почалося розмежування функцій лікаря і того, хто мав би виготовляти ліки. З'явились аптеки й аптекарі, потім найосвіченіші отримали кваліфікацію «провізор», тобто «Той, хто передбачає». А передбачати може тільки той, хто «знає». Провізор знає про лікарський засіб (ЛЗ) набагато більше, ніж хто інший, тому що для кожного сучасного ЛЗ необхідно виконати «фармацевтичну розробку», в ході якої доводиться необхідність компонування складу препарату з урахуванням активної субстанції та допоміжних речовин як за природою, так і за кількістю [8]. Взагалі створення нового ЛЗ – три-валий і складний процес, а клінічний етап розробки нового препарату починається тільки після ретельно проведених доклінічних досліджень [32]. Але саме фармацевтична розробка дає підстави виробляти, реєструвати і застосовувати безліч препаратів з аналогічними активними субстанціями, але різних фірм виробників, а потім доводити в ході рандомізованих сліпих подвійних та інших клінічних досліджень їх ефективність.

Отже, етичні аспекти діяльності працівників фармації є дуже важливими, оскільки споживачі ліків і просто відвідувачі аптек налаштовані на певний прояв уваги та моральної поведінки працівників закладу.

Нами проведено соціологічне опитування відвідувачів аптек щодо їхнього ставлення до аптеки: як до закладу охорони здоров'я чи до закладу (точки, місця, установи), де торгують ліками. Виявилось, що при вході до аптеки 85,43 % відвідувачів вважають, що вони заходять до закладу охорони здоров'я, а 13,24 % – вважають, що тут торгують ліками. Інші відповіді становили 1,33 % (наприклад, місце, де можна купити косметику, дитяче харчування тощо). Опитування відвідувачів після виходу з аптеки свідчить про дещо інші уявлення, а саме: 78,14 % вважають, що вони відвідали заклад охорони здоров'я, 19,87 % – заклад, де торгують ліками, інші відповіді становили 1,99 %. Серед інших запитань важливо було з'ясувати думку про те, на яке обслуговування розраховують відвідувачі, йдучи до аптеки. Виявилось, що 25,83 % людей очікували офіційно ввічливого професійного ставлення. Натомість 72,85 %, крім професійного, очікували ще й чуйного та уважного ставлення. Інші відповіді становили 1,32 %. Відвідувачі, які виходили з аптек, відповідали, що їх обслуговували професійно та офіційно ввічливо (51,00 %), уважність та чуйність отримали 49,00 %. Тобто не всі відвідувачі знайшли розуміння своєї конкретної ситуації, очікування майже у половини відвідувачів не виправдалися.

Щоб виправдати очікування і довіру громадян, провізор та фармацевт мають бути відповідно виховані та освічені. Отже, включення питань біоетики у довузівську підготовку та у професійне навчання фармацевтичних працівників є вельми актуальним і необхідним.

Напрями реалізації принципів біоетики у професійне навчання провізорів та фармацевтів

На початку третього тисячоліття Україна переживає черговий складний етап свого розвитку, суспільство перебуває в духовних пошуках. Адже духовне відродження нашої держави і нації неможливе без переосмислення теорії та практики підростаючого покоління [9].

На нашу думку, концепція біоетичного виховання, що передбачає моральне ставлення до професійних обов'язків у будь-якій сфері діяльності, має спиратися на духовну основу виховання людини взагалі, починаючи з утроби матері і до кінця днів. У кожної людини, як вважає професор Арнальдо Панграцці з Папського міжнародного богословського інституту душпастирства у сфері охорони здоров'я, що розташовано в Римі, є біографія фізична, біографія почуттів, біографія родинна, біографія професійна або суспільна, а також біографія духовна. Однією з найважливіших педагогічних закономірностей є те, що у процесі формування особистості,

а отже і підростаючих поколінь, найефективнішими є шляхи пізнання від рідного до чужого, від близького до далекого, від національного до планетарного, світового [18].

У навчанні школярів юне покоління долучають до розуміння загальнолюдських цінностей. Так, головна зміна у викладанні біології у школі полягає в заміні завдання передачі інформації на завдання виховання почуттів, особистої зацікавленості долею об'єктів, що вивчаються. Особлива роль школи полягає у формуванні біоетичної свідомості, що потребує створення нової парадигми біодогічної освіти та виховання.

Аналіз чинних програм і підручників з природознавства, біології, географії дав можливість визначити ті елементи знань з біоетики, що потребують спеціального засвоєння у факультативному навчанні, а також вказав на необхідність їх широкого застосування. Це стало підставою для розробки факультативного курсу «Основи біоетики» для учнів 5–9 класів загальноосвітніх шкіл. У методиці побудови заняття пріоритетними є пошук вихованцями морального рішення в ситуаціях вибору, прийоми стимулювання моральної самооцінки. Заняття доцільно починати із заглиблення учнів у моральний вибір. Це дає можливість замислитися про моральну цінність подумки здійсненого вчинку. Тому дуже важливо дати орієнтири для даної оцінки, знову ж опосередковано підводячи дитину до усвідомлення й осмислення моральних критеріїв власної поведінки. Цей аналіз дуже важливий, тому що у процесі активного діалогу підлітки осмислюють, що можна вважати добрим, а також делікатність і складність прийняття найбільш чуйного і тактовного рішення [16].

На нашу думку, до питань, якими опікуються автори зазначеної навчальної програми для школярів, слід було б додати питання важливості вибору професії.

На превеликий жаль, на важливість професійного вибору дитини у стінах школи практично не звертають уваги. Так, наприклад, у підручнику для 8-го класу загальноосвітніх навчальних закладів з основ здоров'я перевага надається життєвим навичкам, які потрібні кожному, незалежно від того, чим він займатиметься у майбутньому, яку професію обере. Діагностику професійно важливих якостей пропонують запровадити в Росії [1, 26], наголошуючи, що на противагу існуючій однобокій думці про те, що саме професія накладає відбиток на особистість, дослідження показали, що в осіб, які ще не мають професійного досвіду, але відчувають потребу займатися саме такою діяльністю, виявляються тенденції, що лежать в основі цього вибору та мають професійно важливе значення. Для школярів, які ще не мали орієнтації на якусь професію, тенденції, що виявлялися як провідні в особистісному профілі, слугували критерієм для профконсультування та профорієнтації. Це узгоджується з положеннями соціально-психологічного аналізу, викладеними у посібнику із соціології особистості [31].

Фактично йдеться про створення програм курсу основ біоетики як елементу «випереджуючої» університетської освіти [10], зокрема для студентів фармацевтичних закладів освіти. «Випереджуюча» освіта має допомагати абітурієнтів у виборі самої професії. Дійсно, що знає школяр про фармацію, аптеку, галузь? Люди знають аптеку як заклад, де панує зразковий порядок, чистота, затишок, ну і, звичайно ж, безперечним був статус благородства професії. Мало хто знає, що для власного здоров'я ця професія є потенційно шкідливою через ризик прояву інтоксикацій, алергічних захворювань, ідіосинкразії до окремих медикаментів. Розуміючи високу відповідальність фахівця перед пацієнтом, що користується виготовленими фармацевтом чи провізором лікарськими засобами, абітурієнти підсвідомо погоджувалися з необхідністю проявляти гуманність, виконувати свої функції ретельно, охайно і професійно, але навряд чи задумувалися, що може виникати і кримінальна відповідальність, якщо допускається порушення чинних правил відпуску окремих видів ЛЗ, та і взагалі через якусь помилку у роботі, яка, до речі, може виникнути через нестабільність психо-емоційного стану фармацевта

чи провізора. Тобто потрібно враховувати психологію професій, щоб не вийшло, що абітурієнта приваблює у фармації лише потенційний соціально-економічний аспект, що може пізніше привести до глибокого розчарування. У цьому аспекті велими цікавими і показовими стали результати вивчення професійної мотивації студентів фармацевтичного факультету Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького [5]. Так, основними аргументами при виборі професії провізора абітурієнтами були працевлаштування за спеціальністю та фінансова мотивація (блізько 60 %), але із зростанням усвідомлення, насамперед професійної відповідальності за надання фахових рекомендацій та прийняття рішень, кількість осіб, переконаних у правильності обраного фаху, зменшується. Зокрема, страх відповідальності декларували близько 30 % старшокурсників та 25 % студентів І–ІІІ курсів.

Варто наголосити, що запровадження незалежного оцінювання знань випускників шкіл та вступ до вищих навчальних закладів (ВНЗ) лише за результатами такого оцінювання унеможливлює застосування якихось додаткових спеціальних, у тому числі біоетичних, тестувань при вступі до вибраного ВНЗ. Отже, такі тестування мають проводитись у школах.

У вищих фармацевтичних навчальних закладах вивчення загальних дисциплін на гуманітарних та природничих кафедрах, безумовно, має стати фундаментом у підготовці фахівців з питань біоетики. Подання філософії як валеософії у медичних та фармацевтичних закладах освіти є дуже перспективним напрямом у підготовці фахівців. Стосовно біології як головної дисципліни для висвітлення етичних проблем ніяких заперечень немає. Що ж стосується фармацевтичної освіти, то треба ефективно використати таку дисципліну, як ботаніка, великий наголос робити на охороні рідкісних рослин, більшість з яких споконвіку використовували для виготовлення ЛЗ.

У підготовці провізорів є багато програм щодо вивчення різних хімій — неорганічної, органічної, біоорганічної, фізичної, колоїдної, біологічної і, нарешті, фармацевтичної, яку започаткував Парацельс, назвавши цю дисципліну «ядрохімією». Витоки кожної з дисциплін слід шукати в «алхімії», адепти якої шукали не що інше, як філософський камінь, прагнучи використати його для перетворення якогось неблагородного металу в золото. Нині такі дії пояснюються можливостями матеріалізації думки, тобто вони цілком реальні як з наукової точки зору, так і з езотеричної. Якими ж мають бути думки у провізора, його помисли стосовно життя, свого близнього (пациєнта) та лікарського засобу, що виходить із його рук? Звісно ж, чистими! Якщо людина є дуже важливою частиною екосистеми, то вона повинна пам'ятати, що найстрашнішим злом для довкілля є забруднення людської свідомості хибними або злочинними ідеями. Забруднення розуму і серця призводить до екологічної кризи [6, 15] і ця криза стосується і лікарських засобів, що виробляються для отримання надвисоких прибутків, а не для того, щоб людина була здоровою, не хворіла.

Фізіологія у підготовці провізорів є по суті переходною дисципліною до вивчення фармакології, особливості наголосу на принципах біоетики у викладанні цих дисциплін обговорюються досить широко, отже немає потреби повторювати висловлене багатьма авторами. Однак слід зауважити, що фармакологія — це медична дисципліна, у фармацевтичній освіті на неї відводиться не так уже і багато часу, хоча побутує думка, що фармацевти є фармакологами, іх так найчастіше і називають. Ситуація змінюється при спеціалізації провізорів за фахом «Клінічний провізор», оскільки введено нову спеціальність «Клінічна фармація». Тут, зрозуміло, величезний простір для висвітлення всіх актуальних питань біомедичної етики і саме на цьому етапі потрібні практичні заняття з питань підготовки протоколів, брошур дослідника, оформлення інформованої згоди та інших документів для проведення клінічних біомедичних досліджень, що наблизить студентів до реального розуміння і сприйняття

принципів біоетики. При вивченні фармакогнозії необхідно подавати інформацію про особливості дослідження ефективності рослинних лікарських засобів та про можливі побічні ефекти від застосування фітопрепаратів, оскільки саме така інформація буде покладена у зміст протоколів та інформованої згоди.

Дуже важливою дисципліною взагалі, і з точки зору біоетики зокрема, є технологія ліків. Саме технологія визначає особливості фармакодинаміки та основні параметри фармакокінетики ЛЗ. При екстемпоральному виготовленні ліків підготовка фармацевта до роботи і сам процес виготовлення лікарської форми мають розглядатись як священнодійство. Всі стандартні операційні процедури, зафіксовані здавна у підручниках, ураховують основні закономірності перенесення інформації від автора пропису через лікаря до виконавця, інформаційна матриця матеріалізується на субстанції і фіксується оформленням у лікарську форму через середовище і допоміжні речовини. Сюди входить також оформлення та цілеспрямоване позитивне ініціювання терапевтичної ефективності при відпуску лікарського засобу хворому. Переход на переважно промислове виробництво ЛЗ ставить усі ці вимоги у ще більш стандартизоване русло, що відображене у Правилах належної виробничої практики (GMP). Більшість виробничих процесів на відповідних підприємствах автоматизовані, регулюються комп'ютерними програмами, які також мають нести позитивну інформацію та ініціацію. Моральну відповідальність за останнє ніхто ніде не фіксує, а перевірити її «забарвлення» практично неможливо через феномен індивідуальної відповіді організму у вигляді адаптаційних реакцій, що розвиваються після вживання препарату.

При вивченні такої дисципліни, як організація та економіка фармації, більше уваги слід приділяти правовим та юридичним аспектам дотримання вимог біоетики, що взагалі стосується всіх організаторів та управлінців, які працюють у медицині.

Навчання в інтернатурі має бути заключним етапом в освоєнні біоетики. Нам здається, що тут правомірним буде використання самостійної роботи з документами, підготовки рефератів і тестування знань з оцінкою їх відповідно рекомендаціям Болонської декларації. Така схема навчання може бути цілком адекватною тим вимогам, які ставляться до підготовки всіх учасників не тільки біомедичних досліджень, але і безпосередніх виконавців запрограмованого лікування конкретними лікарськими засобами.

Новий етап життя у галузі фармації починається на робочому місці фармацевта або провізора. Звичайно, має значення, що це за місце і як потрапив туди на роботу випускник навчального закладу.

Про деякі труднощі роботи в аптекі ми повідомляли раніше [28].

Нами проведено якісне соціологічне дослідження [24] на тему «Екстемпоральне виготовлення лікарських засобів за рецептами в аптеках: актуальність і проблеми» методом фокус-груп або групового інтерв'ю. Перше групове інтерв'ю проводилось у грудні 2008 року у м. Хмельницькому на базі ДП «ДАК «Ліки України», друге — у березні 2009 року у м. Черкаси на базі КП «Фармація».

Вибірка проводилася з використанням готових списків інтерв'юерів. У дослідженні брали участь фармацевти та провізори, зайняті у виготовленні лікарських засобів у ліцензованих на таку діяльність аптеках.

Серед складнощів, з якими стикається фахівець, у різних регіонах України фактично були названі однакові. Це, насамперед, відсутність взаєморозуміння між фармацевтичним працівником та суспільством. Але, як уже зазначалося, провізор та фармацевт сьогодні для пацієнта є «продавцем» лікарських засобів, що знижує довіру до аптеки як до закладу охорони здоров'я.

Ми всі добре знаємо, що за довірою з боку пацієнта результат лікування буде швидший і кращий. Але ж за довірою до фахівця стоїть відповідальність як морально-етична, так і юридична за виготовлені та видані ліки.

Інша річ — робота в офісах та закладах великих фармацевтичних корпорацій або на фірмах — виробниках ЛЗ. У згаданій вище роботі [5] відзначено, що більшість студентів фармацевтичного факультету ЛНМУ пов'язують своє майбутнє з роботою медичного представника виробника ЛЗ (33,8 %). Апріорно слід вважати, що недостатній рівень професійної компетентності активно впливає на рівень роботи медпредставників. Так, аналіз результатів опитування 1112 чоловік населення України показав, що 50,9 % високо оцінюють поради аптечних працівників та 47,7 % — лікарів. Разом з тим ступінь довіри до порад медпредставників становив лише 1,3 % серед сільського та 28,4 % — серед міського населення. Середньозважений показник прихильності (комплаентності) до порад медпредставників становить 14,9 % [21]. Невтішні результати дали поштовх до перегляду функцій, вимог, дизайну інформаційно-рекламної діяльності медпредставників фармацевтичних фірм. З цією метою була розроблена Етична декларація промоційної діяльності всіх учасників фармацевтичного ринку України, опрацьовані кваліфікаційні характеристики посади медичного представника, які відповідно узgodжені і затверджені Проблемною комісією «Фармація» МОЗ та АМН України [20].

Слід відзначити, що етика бізнесу — сфера надзвичайно складна, в опрацюванні етичних концепцій підприємництва, корпоративної діяльності та інших складових бізнесу пробують себе фахівці різного інтелектуального та світоглядного спрямування — філософи, теологи, науковці, самі бізнесмени та ін. Докладний аналіз різних підходів до оцінки етичних проблем у бізнесі зроблено в монографії [25]. Вивчення цих питань є надзвичайно важливою складовою у фаховій підготовці спеціалістів фармації, оскільки для моральних організацій і корпорацій необхідні моральні люди, а це спонукає багатьох спеціалістів з етики наполягати на етичному вихованні персоналу компаній та корпорацій.

На етапах післядипломної освіти етичні проблеми розглядаються системно. В навчальні програми слухачів — провізорів та фармацевтів — включені теми з проблем етики, ноетики, деонтології, фармацевтичного права та морально-етичної культури. Ale можуть бути випадки, коли розгляд таких питань, образно кажучи, спізнюється. Буває і навпаки. Наш досвід проведення тематичних циклів «Духовні аспекти практичної діяльності лікаря та провізора» свідчить, що на таке навчання ніхто не потрапляє випадково. Іншими словами, до духовності приходять ні від хорошого життя. Це узгоджується з тезою про те, що незворотність синергетичних процесів, довільність формування нових структур, нелокальність дій та взаємодії елементів середовища, зокрема емерджентних подій, призводить до трансформацій світоглядних складових духовного світу людини [2]. «Самоорганізація» не має раціональних підстав, вона є проявом Божої волі до творення світу і глибоко вкорінена в усе суще, особливо в людину. Людині органічно притаманна потреба самовиявлення, воля до творчості і саме ця її якість закладена в ній як Образ і Подоба Бога.

Отже, системний і послідовний розгляд викладених принципів у процесі підготовки спеціалістів фармації відображає концепцію біотичного виховання і професійного навчання провізорів та фармацевтів відповідно до нагальних потреб і викликів часу.

Висновок

Професія фармацевта та провізора належить до найгуманніших професій, тому вибір такої професії потребує вивчення, усвідомлення та реалізації морально-етичних норм поведінки та праці відповідно до потреб сучасної стадії цивілізаційного розвитку людства і пошуку глобальних об'єднувальних цінностей.

1. Батарішев А.В., Алексеева И.Ю., Майорова Е.В. Диагностика профессионально важных качеств. — СПб.: Питер, 2007. — 192. с.
2. Васянович Г.П., Онищенко В.Д. Ноологія особистості: Навчальний посібник для студентів і викладачів. — Львів, Сполом, 2007. — 217 с.

3. Вековшинина С.В., Кулиниченко В.Л. Биоэтика: начала и основания (философско-методологический анализ). -- К.: Сфера, 2002. -- 152 с.
4. Грандо А.А., Грандо С.А. Врачебная этика: [Пособие]. -- К.: РИА «Триумф», 1994. -- 256 с.
5. Грем О.Ю., Коваль А.Я. // Фармац. журн. -- 2009. -- № 2. -- С. 58--63.
6. Гриценко О.М., Громовик Б.П. // Розвиток ідей біоетики у Європейському контексті: Матеріали IV Міжнародного симпозіуму з біоетики. 11–12 травня 2006 р. -- Київ. -- С.43.
7. Гриценко О.М., Кулініченко В.Л., Тернова О.М. та ін. // Фармац. журн. -- 2003. -- №4. -- С. 46--51.
8. Гриценко О.М., Тернова О.М. // Вісник фармакології та фармації. -- 2008. -- № 11. -- С. 57--63.
9. Дорошкевич Н.В., Пустолякова Л.М., Гапонова Г.К. // Біоетика в системі охорони здоров'я і медичної освіти: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 26–27 березня 2009 р. -- Львів. -- С. 181–183.
10. Егоренков А.И. Антологія біоетики / За ред. Ю.І.Кундієва. -- Львів: Бак, 2003. -- С. 495–505.
11. Запорожан В. // Вісник фармакології та фармації. -- 2008. -- №2. -- С. 54–56.
12. Запорожан В.М. Шлях до нооетики. -- О.: Одес. держ. мед. ун-т, 2008. -- 284 с.
13. Зіменковський Б.С., Гжегодський М.Р. Антологія біоетики / За ред. Ю.І.Кундієва. -- Львів: Бак, 2003. -- С. 461 – 464.
14. Колесников Л.А. Основы теории системного подхода. -- К.: Наук. думка, 1988. -- 174 с.
15. Надурак В.В. Етичний вимір концепції ноосфери: Автореф. дис. ... канд. філос. наук. -- К., 2005. -- 16 с.
16. Назарко І.С. // Біоетика в системі охорони здоров'я і медичної освіти: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 26–27 березня 2009 р. -- Львів. -- С. 359–361.
17. Наказ МОЗ України № 838 від 18.12.2007р. «Про затвердження концепції розвитку фармацевтичного сектора галузі охорони здоров'я України» // http://helth.intermedia.org.ua/files/doc_132_64944.doc
18. Основи національного виховання: Концептуал. положення / В.Г.Кузь, Ю.Д.Руденко, З.О.Сергійчук та ін. / За заг. ред. В.Г.Кузя та ін. -- К.: Інформ.-вид. Центр «Київ», 1993. -- Ч. 1. -- 152 с.
19. Паніна Н.В. Технологія соціологічного дослідження. 2-е видання, доповнене. -- К., 2007. -- 320 с.
20. Пономаренко М.С., Борищук В.О., Бабський А.А. та ін. Етичні стандарти та правила поведінки медичного представника фірми-виробника лікарських засобів в Україні. -- К., 2007. -- 12 с.
21. Пономаренко М.С., Бабський А.А., Краснянська Т.М. та ін. // Фармац. журн. -- 2007. -- № 5. -- С. 35–41.
22. Пономаренко М.С., Борищук В.О., Бабський А.А. та ін. // Там же. -- 2008. -- № 1. -- С. 19–24.
23. Посохова К. // Вісник фармакології та фармації. -- 2007. -- № 7. -- С. 24–35.
24. Семенова В.В. Качественные методы: введение в гуманистическую социологию: Учеб. Пособие для студентов вузов. -- М.: Добросвет, 1998. -- 289 с.
25. Сердюк О.О. Основні етичні концепції бізнесу (соціально-компаративістський аналіз): Монографія. -- Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2005. -- 216 с.
26. Собчик Л.Н. Психология индивидуальности. Теория и практика психоdiagностики. -- СПб.: Изд-во «Речь», 2008. -- 624 с.
27. Соціологія. ПОСІБНИК для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В.Г.Городяненка. -- К.: Вид. центр «Академія», 1999. -- 384с.
28. Тернова О.М. // Зб. наукових праць співробітників НМАПО імені П.Л. Шупика. -- Київ, 2008. -- Вип. 17, кн. 1. -- С. 764–768.
29. Тернова О.М., Гриценко О.М., Бабський А.А. // Біоетика в системі охорони здоров'я і медичної освіти: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 26–27 березня 2009 р. -- Львів, С. 507–509.
30. Філософський енциклопедичний словник. -- К.: Абрис, 2002.
31. Циба В.Т. Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз): Навч. посібник. -- К.: МАУП, 2000. -- 152 с.
32. Чекман І., Горчакова Н., Рибак О. // Вісник фармакології та фармації. -- 2008. -- № 1. -- С. 58–61.
33. Эльяшевич Е.Г. Основы фармацевтической этики и деонтологии: Автореф. дис. ... д-ра фармац. наук. -- Х., 1989. -- 24 с.

Надійшла до редакції 30.07.2009.

Е.Н.Гриценко, Е.Н.Тернова, А.А.Бабський, М.С.Пономаренко

КОНЦЕПЦИЯ БИОЭТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ, ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ И НЕПРЕРЫВНОГО ОБУЧЕНИЯ ПРОВИЗОРОВ И ФАРМАЦЕВТОВ ПО ВОПРОСАМ ЭТИКИ И ДЕОНТОЛОГИИ

Ключевые слова: этика, деонтология, этический кодекс, биоэтика, нооэтика, профессиональное обучение, социология, фармацевтическая практика

Профессия фармацеввта и провизора относится к самым гуманным профессиям, поэтому выбор такой профессии требует изучения, осознания и реализации морально-этических норм поведения и работы в соответствии с потребностями современного этапа цивилизационного развития человечества и поиском глобальных объединяющих ценностей.

O.M. Hrytsenko, O.M. Ternova, A.O. Babsky, M.S. Ponomarenko

CONCEPTION OF BIOETHIKAL EDUCATION, PROFESSIONAL TRAINING AND CONTINUOUS TEACHING OF PHARMACISTS AND PHARMACEUTISTS IN ETHICS AND DEONTOLOGY

Key words: ethics, deontology ethical code, bioethics, nooethics, professional training, sociology, pharmaceutical practice.

SUMMARY

Professions of pharmacists and pharmaceutists are the most humane ones, therefore choosing such trades requires study, consciousness and realization of mental and ethical norms of conduct and work according to the needs of present stage of civilization development of mankind and search for global uniting values.